
ARTYKUŁY

EDWARD MATUSZAK

*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

DORADZTWO ROLNICZE WOBEC NOWYCH ZADAŃ

Dyskusje wokół doradztwa rolniczego w środowisku, które z tego doradztwa korzysta, z doradztwem rolniczym w jakiś sposób współpracuje czy sprawuje nad nim nadzór, trwały w dalszej i bliższej przeszłości i trwają obecnie. W różnych okresach różne zagadnienia stanowiły punkty ciężkości tej dyskusji i dotyczyły tak istotnych dla doradztwa rolniczego spraw jak:

1. Podmiotowy zakres doradztwa rolniczego

Tradycyjnie podmiotami doradztwa rolniczego byli rolnicy i członkowie rodzin rolniczych. Konieczność wspierania, szczególnie w ostatnich latach, wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich przez państwowe doradztwo rolnicze spowodowała, że powiększyła się potencjalna populacja korzystających z doradztwa rolniczego. Działalność w tym zakresie oznacza potrzebę współpracy doradztwa nie tylko z rodzinami rolniczymi, ale także innymi mieszkańcami wsi oraz osobami i podmiotami prawnymi prowadzącymi na wsi działalność gospodarczą.

Z wiedzy i umiejętności doradców, zasobów informacyjnych, sprzętowych, możliwości wydawniczych korzystać chcą obecnie również:

- izby rolnicze dla realizacji swoich statutowych zadań w interesie rolników,
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wspierająca pożądane zmiany w rolnictwie i na wsi poprzez dofinansowywanie określonych kredytów preferencyjnych,
- dzierżawcy i właściciele dużych gospodarstw (przedsiębiorstw) rolnych mający inne potrzeby doradcze w zakresie doradztwa, związane z zarządzaniem dużym przedsiębiorstwem rolnym,

- samorządy terytorialne, zwłaszcza samorządy gmin, dla których dobry doradca gminny jest lub może być cennym współpracownikiem i doradcą w rozwiązywaniu wielu problemów mieszkańców wsi czy tworzeniu strategii rozwoju gminy.

2. Przedmiotowy zakres doradztwa rolniczego

W powojennej historii doradztwa rolniczego, aż do lat 80-tych, zasadniczym jego celem było upowszechnianie postępu w rolnictwie zmierzające przede wszystkim do wzrostu rozmiarów produkcji rolniczej. Przedmiotowy zakres doradztwa rolniczego poszerzył się wraz z wdrażaniem gospodarki rynkowej. Naturalnym następstwem wprowadzenia gospodarki rynkowej było i jest:

- zwiększone zainteresowanie ekonomiczną efektywnością produkcji, jej intensyfikacją i wdrażaniem nowości w produkcji rolniczej polepszających jej opłacalność,
- zwiększone zainteresowanie rolników doradztwem w zakresie urynkowania produktów rolniczych, informacją rynkową, tworzeniem organizacji integrujących rolników, wchodzeniem rolników w kanały dystrybucji żywności, bezpośrednią sprzedażą na rynkach hurtowych, integracją pionową z zakładami przetwórstwa rolno-spożywczego,
- zainteresowanie rolników technologiami produkcji pozwalającymi uzyskać wysokiej jakości produkty, szczególnie w produkcji warzywniczej i sadowniczej, pozwalające na ich eksport i bezpośrednią sprzedaż hurtową na coraz bardziej przepełnionym rynku wewnętrznym,
- spadek dochodów ludności rolniczej spowodował zainteresowanie wszelkimi formami aktywizacji zawodowej, zmierzającej do pozyskania dodatkowych dochodów w gospodarstwie lub z pracy nie związanej z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

W dużo większym niż w przeszłości zakresie zdobywaniem dodatkowych dochodów zainteresowane są kobiety wiejskie. W naturalny więc niejako sposób specjalistki ODR do spraw wiejskiego gospodarstwa domowego zostały włączone we wspieranie różnych form przedsiębiorczości na wsi zmierzających do tworzenia źródeł dodatkowych dochodów.

Zupełnie nowe problemy dla rolników i doradztwa rolniczego powstały w związku z dążeniem Polski do integracji z Unią Europejską. Przystosowanie rolnictwa polskiego do warunków funkcjonowania w Unii Europejskiej stanowi obecnie jedno z trudniejszych zadań do zrealizowania przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Ośrodki Doradztwa Rolniczego jako instytucje państwowe włączone zostały w realizację polityki państwa w dziedzinie rozwoju wsi i rolnictwa. W rezultacie współpracy z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji

Rolnictwa Ośrodki Doradztwa Rolniczego realizują obecnie w szerokim zakresie takie nowe zadania, jak:

- pomoc w sporządzaniu biznes planów, dla uzyskania przez rolników preferencyjnych kredytów na modernizację i rozwój gospodarstw,
- pomoc w sporządzaniu biznes planów dla celów kredytowych, dla przedsiębiorstw w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego,
- pomoc w sporządzaniu biznes planów dla uzyskania przez rolników i innych mieszkańców wsi preferencyjnych kredytów na rozwój małej przedsiębiorczości,
- opiniowanie biznes planów,
- pomoc w prowadzeniu rachunkowości rolniczej dla rolników korzystających z niektórych kredytów preferencyjnych.

Udział zadań, wynikających z realizacji polityki rolnej państwa wobec wsi i rolnictwa, realizowanych przez państwowe doradztwo rolnicze systematycznie wzrasta od 1994 roku. Intensyfikacja działań w tym zakresie nastąpiła po podpisaniu układu stowarzyszeniowego Polski z Unią Europejską. Dystans jaki, w wielu dziedzinach, dzieli polskie rolnictwo od rolnictwa krajów Unii Europejskiej powinien być maksymalnie zmniejszony przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Ośrodki Doradztwa Rolniczego są instytucjami, które mogą ten proces wspierać na różnych płaszczyznach. Z tego tytułu otrzymują coraz to nowe zadania, a wraz z nimi nowych klientów instytucji doradczej. Oczekiwać należy, że zakres interwencji państwa będzie się poszerzał w kolejnych latach dostosowywania wsi i rolnictwa do integracji z Unią Europejską. Tym samym doradztwo rolnicze otrzyma nowe zadania. Część z realizowanych obecnie nowych zadań wynika z poszerzenia podmiotowego zakresu doradztwa rolniczego tj. zwiększenia liczby potencjalnych klientów doradztwa rolniczego, ale większość dotyczy rolników i rodzin rolniczych.

Nowe zadania jakie realizują Ośrodki Doradztwa Rolniczego wyczerpały już rezerwy kadrowe jakimi dysponowały. Rozszerzenie ich zakresu lub powierzenie nowych zadań wiąże się z zaniechaniem części zadań wynikających z potrzeb doradczych zgłaszanych przez rolników.

3. Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego a zakres realizowanych zadań

W IV kwartale 1996 roku w ODR zatrudnionych było około	5700 osób
w tym: specjalistów zakładowych około	1180 osób
doradców terenowych około	3320 osob
kadry kierowniczej różnych szczebli około	200 osób
pozostali około	1000 osób

Zatrudnienie specjalistów zakładowych i doradców terenowych było następujące:

Specjalność:	Liczba osób
- Doradcy ogólnorolni	2030
- Wiejskie gospodarstwo domowe	660
- Ekonomia rolnictwa, marketing	530
w tym rachunkowość rolnicza	120
- Produkcja roślinna	270
- Produkcja zwierzęca	260
- Informacja i wydawnictwa	150
- Ogrodnictwo	115
- Szkolenia i praca z młodzieżą	90
- Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego	75
- Ekologia, ochrona środowiska	70
- Przedsiębiorczość, alternatywne źródła dochodu, rozwój wsi	60
- Mechanizacja rolnictwa, budownictwo wiejskie	50
- Doświadczalnictwo	40
- Analizy laboratoryjne	40
- Poradnictwo prawne	20
- Pozostali	40

Źródło: Analiza wykonana przez CDiEwR w IV kwartale 1996 roku.

Razem wśród kadry doradczej i kierowniczej Ośrodków Doradztwa Rolniczego pracuje około 2500 kobiet i 2200 mężczyzn co stanowi odpowiednio 53,2% i 46,8%.

Kobiety stanowią ponad 50% kadry doradczej i kierowniczej w 30 ODR, w pozostałych 19 dominują mężczyźni. Udział kobiet wśród kadry doradczej i kierowniczej jest następujący:

30 - 40%	- 6 ODR,
40 - 50%	- 13 ODR,
50 - 60%	- 17 ODR,
60 - 70%	- 10 ODR,
powyżej 70%	- 3 ODR.

Doradcy - mężczyźni stanowią ponad 50% kadry doradczej w województwach północnych i środkowo-zachodnich oraz w województwie kieleckim i rzeszowskim.

W lutym 1994 roku w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego pracowało około 4490 doradców i specjalistów, w tym około 2380 kobiet (53%) i 2110 mężczyzn (47%)⁽¹⁾.

Z przedstawionych danych wynika, że zatrudnienie w ODR w latach 1994-1996 nie zmieniło się w sposób istotny. Zwiększył się natomiast zakres zadań realizowa-

(1) Liczba 4490 osób dotyczy tylko doradców terenowych i specjalistów zakładowych - bez kadry kierowniczej. Ogółem było wówczas zatrudnionych w ODR 5685 osób. Dane pochodzą z analizy wykonanej przez Jednostkę Koordynacyjną projektu pt.: „Koordynacja doradztwa rolniczego”.

nych przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego, zwłaszcza zadań wynikających z udziału doradztwa rolniczego w realizacji polityki państwa wobec wsi i rolnictwa.

Jednym z nowych zadań jest prowadzenie rachunkowości dla gospodarstw korzystających z kredytów preferencyjnych. W 1997 roku obowiązek taki ma około 23000 gospodarstw. Przy założeniu, że jeden doradca będzie nadzorował i prowadził rachunkowość dla 30-40 gospodarstw oznacza to zaangażowanie od 600 do 700 doradców dla realizacji tego zadania, tj. 13 - 15% całej kadry doradczej pracującej w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego.

Obciążenie poszczególnych ODR pracami związanymi z rachunkowością rolniczą jest różne. W jednych Ośrodkach nie będzie stanowiło istotnego problemu ale w innych angażowało będzie prawie 50% potencjału kadrowego Ośrodka.

Nowe zadania nałożone na doradztwo rolnicze przez państwo mogą być realizowane kosztem zaniechania innych kierunków działalności doradczej, w tym także realizacji wielu działań wynikających z oczekiwań rolników w stosunku do państwowego doradztwa rolniczego.

4. Kwalifikacje zawodowe kadr doradczych w kontekście nowych zadań doradztwa rolniczego

Formalne kwalifikacje zawodowe były jednym z istotnych kryteriów pozostania w pracy w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w trakcie reformy doradztwa rolniczego w 1990 roku. Po prawie 50% redukcji zatrudnienia, wykształcenie kadr doradczych ukształtowało się na poziomie: około 1/3 kadr doradczych z wykształceniem średnim i około 2/3 z wykształceniem wyższym. Proporcje te nie uległy zasadniczym zmianom do 1996 roku.

Wykształcenie specjalistów zakładowych, doradców terenowych i kadry kierowniczej w ODR w 1996 roku:

Wykształcenie	Wyższe	Średnie
Rolnicze	2899	1396
Ekonomiczne	114	33
Techniczne	53	38
Pedagogiczne	4	—
Uniwersyteckie	60	—
Ogrodnicze	—	27
Ogólne	—	19
Weterynaryjne	—	5
Inne	—	52
Razem	3130	1570
Ogółem	4700	

Źródło: Analiza wykonana przez CDiEwR, w IV kwartale 1996 roku

Wśród kadry doradczej z wykształceniem wyższym 1507 osób (48,1%) stanowią kobiety i 1623 osoby (51,9%) mężczyźni. Wśród kadry doradczej z wykształceniem średnim dominują kobiety - 993 osoby (63,2%) wobec 578 mężczyzn (36,8%).

W poszczególnych województwach zatrudnienie doradców z wykształceniem średnim jest zróżnicowane od 5 do 71 osób. W relacji do całego zatrudnienia kadr doradczych w poszczególnych województwach wynosi:

do 10%	- 1 ODR,
10-20%	- 4 ODR,
20-30%	- 17 ODR,
30-40%	- 15 ODR,
40-50%	- 9 ODR,
powyżej 50%	- 3 ODR.

Najliczniejszą grupę kadry doradczej z wykształceniem średnim stanowią specjalistki d.s. wiejskiego gospodarstwa domowego.

Po 1990 roku Ośrodki Doradztwa Rolniczego praktycznie nie zatrudniają osób ze średnim wykształceniem na stanowiska doradców. W tej grupie doradców występuje duża stabilizacja kadr. Fluktuacja kadr występuje wśród doradców z wykształceniem wyższym. Niestety z pracy w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego odchodzą najlepsi doradcy i specjaliści zakładowi, którzy niejednokrotnie obejmują stanowiska obsadzone w drodze konkursu w różnych innych instytucjach i organizacjach. Banki obsługujące gospodarkę żywnościową, urzędy administracji państwowej, samorząd terytorialny, a ostatnio także izby rolnicze oferują najlepszym pracownikom Ośrodków Doradztwa Rolniczego dużo wyższe wynagrodzenie. W tej sytuacji Ośrodki Doradztwa Rolniczego w sposób niezamierzony realizują jeszcze jedno zadanie - przygotowują kadry dla innych instytucji i organizacji współpracujących z rolnictwem.

Pracownicy doradztwa rolniczego mieli w ostatnich latach stosunkowo duże możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych, w tym również udziału w szkoleniach organizowanych z udziałem ekspertów i wykładowców zagranicznych, a także udziału w zagranicznych wyjazdach szkoleniowych. Obecnie możliwości te są skromniejsze głównie z następujących powodów:

- stopniowego ograniczania bezpłatnej zagranicznej pomocy szkoleniowej dla kadr doradczych,
- braku wystarczających środków finansowych na opłacenie rosnących kosztów doskonalenia zawodowego organizowanego w kraju,
- braku czasu na podnoszenie kwalifikacji zawodowych, oderwania od pracy wielu doradców.

Generalnie kwalifikacje zawodowe kadr doradczych (zwłaszcza specjalistów zakładowych ODR) do podejmowania realizowanych aktualnie przez ODR zadań, a także mobilność kadr doradczych i skłonność do podnoszenia kwalifikacji zawodowych oceniane są pozytywnie. Ocena taka była i jest istotnym warunkiem przekazywania nowych zadań do realizacji Ośrodkom Doradztwa Rolniczego. Nie oznacza to absolutnie, że dotyczy ona całej kadry doradczej i że zwalnia kadrę doradczą z permanentnego podnoszenia kwalifikacji zawodowych zwłaszcza w kontekście nowych zadań doradztwa rolniczego. Jak w każdym środowisku zawodowym indywidualne oceny są zróżnicowane i coraz częściej powtarzają się krytyczne opinie pod adresem części doradców terenowych.

Generalnie problem kwalifikacji zawodowych kadr doradczych jest problemem bardzo złożonym. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się doradcy terenowi. W trakcie bezpośrednich kontaktów z rolnikami pod ich adresem kierowane są pytania dotyczące bardzo szerokiego spektrum wiedzy i umiejętności rolniczych, a równocześnie bardzo szczegółowe i specjalistyczne pytania formułowane przez rolników specjalizujących się w określonym kierunku produkcji rolniczej.

Wraz z rozwojem specjalizacji gospodarstw Ośrodki Doradztwa Rolniczego będą zmuszone dostosować swoją organizację wewnętrzną i struktury zatrudnienia do potrzeb specjalizujących się gospodarstw. Wraz ze specjalizacją gospodarstw i intensyfikacją produkcji rolniczej coraz mniejsze zapotrzebowanie będzie na tzw. doradców ogólnorolnych.

Odczuwalny jest natomiast brak dostatecznego wspierania rozwoju przedsiębiorczości wśród rolników i mieszkańców wsi oraz doradztwa socjalno-ekonomicznego.

Podsumowanie

Jednym z ważnych argumentów uzasadniających reformę doradztwa rolniczego w 1991 roku, której towarzyszyło prawie 50% zmniejszenie zatrudnienia była chęć poprawienia jakości kadr doradczych, między innymi poprzez zwiększenie zatrudnienia doradców z wyższym wykształceniem. Ukształtowane wówczas proporcje w zatrudnieniu nie uległy istotnym zmianom. Zarówno wówczas jak i obecnie proces ten ograniczają co najmniej dwie ważne przyczyny. Autorzy reformy używali argumentu, że zmniejszenie zatrudnienia pozwoli w przyszłości zwiększyć relatywnie wynagrodzenie kadr doradczych i stworzyć warunki do zatrudniania w doradztwie rolniczym kadry z odpowiednim przygotowaniem zawodowym. Tymczasem zmiany takie nie nastąpiły. Pracownicy ODR wynagradzani są w stopniu dalece niewystarczającym, co powoduje odchodzenie wielu najlepszych doradców do innych instytucji i organizacji.

Drugim ważnym czynnikiem, który nie sprzyja stabilizacji pracy w doradztwie jest brak uregulowanego statusu Ośrodków Doradztwa Rolniczego i do-

radców. Niepewność warunków pracy w doradztwie nie sprzyja stabilizacji i pozytywnej selekcji do pracy w doradztwie państwowym.

W wyniku poszerzania podmiotowego i przedmiotowego zakresu zadań realizowanych przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego, a zwłaszcza prac związanych ze sporządzaniem biznes planów, ich opiniowaniem i prowadzeniem rachunkowości gospodarstw indywidualnych korzystających z kredytów preferencyjnych, ograniczeniu musi ulec działalność wdrożeniowo-upowszechnieniowa i szkoleniowa, a zwłaszcza najbardziej cenione przez rolników doradztwo indywidualne.

Powierzając państwowemu doradztwu rolniczemu istotne zadania w zakresie wspierania rozwoju wsi i rolnictwa oraz przystosowywania rolnictwa do warunków integracji z Unią Europejską nie można zapominać o stwarzaniu niezbędnych do ich realizacji warunków. Podobnie jak całe rolnictwo i jego otoczenie również doradztwo rolnicze potrzebuje warunków funkcjonowania podobnych do funkcjonowania doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej.

Najpilniej potrzebnymi działaniami w tym zakresie są:

- *zwiększanie zatrudnienia w doradztwie rolniczym wraz z przekazywaniem nowych zadań wynikających z udziału doradztwa rolniczego w realizacji polityki państwa wobec wsi i rolnictwa,*
- *wzrost wynagrodzenia kadr doradczych, tak aby tworzyć warunki do zatrudniania dobrych fachowców, na miarę rosnących potrzeb w tym zakresie,*
- *tworzenie warunków systemowej współpracy doradztwa rolniczego z placówkami naukowo-badawczymi w celu:*
 - *szybkiej wymiany informacji pomiędzy nauką i praktyką rolniczą i odwrotnie,*
 - *systematycznego uzupełniania i podnoszenia poziomu wiedzy i umiejętności doradców,*
 - *współpracy nauki i doradztwa rolniczego w rozwiązywaniu bieżących problemów wsi i rolnictwa,*
- *ustawowe określenie statusu państwowego doradztwa rolniczego.*